

ח. בעניין קידוש החודש בארץ ישראל

ארץ ישראל אותו הוא שיהיה ראש חדש או יום טוב, לא מפני חשבון שאנו מחשבים. **בספר המצות** (עשה קנג) הוסיף עוד הרמב"ם וכתב וז"ל:

ואני אוסיף לך באור. אילו אפשר דרך משל שבני ארץ ישראל יעדרו מארץ ישראל, חלילה לאל מעשות זאת כי הוא הבטיח שלא ימחה אותות האומה מכל וכל, ולא יהיה שם בית דין ולא יהיה בחוצה לארץ בית דין שנשמך בארץ, הנה חשבוננו זה לא יועילנו אז כלום בשום פנים. לפי שאין לנו רשות שנחשב בחוצה לארץ ונעבר שנים ונקבע חדשים אלא בתנאים הנזכרים כמו שביארנו. כי מציון תצא תורה ודבר י"י מירושלים (ישעיה ב מיכה ד).

הדברים צריכים ביאור, דאם יש דין שאין מקדשים חדשים אלא בארץ ישראל מדין "כי מציון תצא תורה" למה אדם גדול שיצא לחוץ לארץ ולא הניח כמותו לארץ יכול לקש גם בחוץ לארץ? ואם תאמר משום שנשמך בארץ, סמכותו לקדש חדשים לא פוקעת גם בחוץ לארץ, אם כן גם אם הניח כמותו בארץ למה לא יוכל להמשיך ולקדש חדשים גם בחוץ לארץ כמו שקדש בארץ. ועוד צריך בירור למה אותו חכם שלא הניח כמותו בארץ והותר לו לקדש חדשים, סמכותו פוקעת אחרי שנודע שנעשה אדם גדול כמותו בארץ. ועוד צריך בירור מה שכתבו התוספות בסנהדרין (דף יא ע"ב ד"ה אין מעברין) בשם הירושלמי דכשארן יכולים לעבר אותה בארץ ישראל מעברין אותה בחוצה לארץ, "ירמיה, יחזקאל, ברוך בן נריה עברו בחוץ לארץ", וכתב על זה המנחת חינוך

א

כתב הרמב"ם בהלכות קדוש החודש (פרק א' הלכות ז-ח):

מצות עשה מן התורה על בית דין שיחשבו וידעו אם יראה הירח או לא יראה, ושידרשו את העדים עד שיקדשו את החדש, וישלחו ויודיעו את שאר העם באיזה יום הוא ראש חדש כדי שידעו באיזה יום הן המועדות, שנאמר אשר תקראו אותם מקראי קדש ונאמר ושמרת את החקה הזאת למועדה.

אין מחשבין וקובעין חדשים ומעברין שנים אלא בארץ ישראל שנאמר כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם, ואם היה אדם גדול בחכמה ונסמך בארץ ישראל ויצא לחוצה לארץ ולא הניח בארץ ישראל כמותו הרי זה מחשב וקובע חדשים ומעבר שנים בחוצה לארץ, ואם נודע לו שנעשה בארץ ישראל אדם גדול כמותו ואין צריך לומר גדול ממנו הרי זה אסור לקבוע ולעבר בחוצה לארץ ואם עבר וקבע ועיבר לא עשה כלום.

עוד כתב הרמב"ם (פרק ה' הלכה י"ג):

זה שאנו מחשבין בזמן הזה כל אחד ואחד בעירו ואומרין שראש חדש יום פלוני ויום טוב ביום פלוני, לא בחשבון שלנו אנו קובעין ולא עליו אנו סומכין, שאין מעברין שנים וקובעין חדשים בחוצה לארץ, ואין אנו סומכין אלא על חשבון בני ארץ ישראל וקביעתם, וזה שאנו מחשבין לגלות הדבר בלבד הוא, כיון שאנו יודעין שעל חשבון זה הן סומכין אנו מחשבין לידע יום שקבעו בו בני ארץ ישראל איזה יום הוא, ובקביעת בני

בימי חכמי משנה וכן בימי חכמי תלמוד עד ימי אבבי ורבא על קביעת ארץ ישראל היו סומכין.

דברי הרמב"ם תמוהים וכבר השיג עליו הרמב"ן בהשגות לספר המצוות. אם קדוש החודש על פי ראייה תלוי בסנהדרין, וכוונת הרמב"ם היא לבית דין הגדול, כמבואר בדבריו בספר המצוות, וכן מזכיר כמה פעמים בפרק ד' לעניין עבור השנה, "ראש בית דין הגדול", הלא הסנהדרין פסקו מלהתקיים כארבעים שנה לפני החורבן, כל שכן בימי אבבי ורבא, ואם כן איך יכלו בימי חכמי הגמרא לקדש על פי הראייה. אמנם במשך חכמה (על הפסוק "החודש הזה לכם ראש חדשים" שמות יב ב) כתב דההלכה למשה מסיני שהרמב"ם כתב, שבזמן שיש סנהדרין קובעין על פי ראייה ובזמן שאין שם סנהדרין קובעין על פי החשבון, רצונו לומר שבזמן שאין סנהדרין אפשר לקדש על פי חשבון אך גם על פי ראייה, ונפ"מ בזמן שיש בית דין סמוכין. אך דבריו צריכים עיון, שהרי הרמב"ם כתב בפירושו שם בהלכה א': "אבל בזמן שאין שם סנהדרין בארץ ישראל אין קובעין חדשים ואין מעברין שנים אלא בחשבון זה שאנו מחשבין בו היום".

ולכן נראה, דהנה כתב הרמב"ם שם: "כל שאמרנו מקביעות ראש החדש על הראייה ועיבור השנה מפני הזמן או מפני הצורך, אין עושין אותו אלא סנהדרין שבארץ ישראל או בית דין הסמוכים בארץ ישראל שנתנו להן הסנהדרין רשות, שכן נאמר למשה ולאהרן החדש הזה לכם ראש חדשים ומפי השמועה למדו איש מאיש ממשה רבינו שכן הוא פירוש הדבר עדות זו תהיה מסורה לכם ולכל העומד אחריהם במקומם, אבל בזמן שאין שם סנהדרין בארץ ישראל אין קובעין חדשים ואין מעברין שנים אלא בחשבון זה שאנו מחשבין בו היום.

ודבר זה הלכה למשה מסיני הוא, שבזמן שיש סנהדרין קובעין על הראייה ובזמן שאין שם סנהדרין קובעין על חשבון זה שאנו מחשבין בו היום ואין נוקקין לראייה, אלא פעמים שיהיה יום שקובעין בו בחשבון זה הוא יום הראייה או קודם לו ביום או אחריו ביום, וזה שיהיה אחר הראייה ביום פלא הוא ובארצות שהן למערב ארץ ישראל.

ומאימתי התחילו כל ישראל לחשב בחשבון זה, מסוף חכמי תלמוד בעת שחרבה ארץ ישראל ולא נשאר שם בית דין קבוע, אבל

(מצוה ד) דנראה מדבריהם דבכל אונס שאינם יכולים לקבוע בארץ יכולים לקבוע בחוץ לארץ גם אם הניחו כמותם בארץ. ולכאורה צריך עיון אם יכולים לקבוע בחוץ לארץ גם אם הניחו כמותם בארץ, למה בדרך כלל נקבע שאם הניח כמותו לארץ אם עבר וקבע ועיבר לא עשה כלום.

ב

הרמב"ם בהלכות קדוש החדש (בפרק ה' הלאות א-ג) כתב:

כל מה שאמרנו מקביעות ראש החדש על הראייה ועיבור השנה מפני הזמן או מפני הצורך, אין עושין אותו אלא סנהדרין שבארץ ישראל או בית דין הסמוכים בארץ ישראל שנתנו להן הסנהדרין רשות, שכן נאמר למשה ולאהרן החדש הזה לכם ראש חדשים ומפי השמועה למדו איש מאיש ממשה רבינו שכן הוא פירוש הדבר עדות זו תהיה מסורה לכם ולכל העומד אחריהם במקומם, אבל בזמן שאין שם סנהדרין בארץ ישראל אין קובעין חדשים ואין מעברין שנים אלא בחשבון זה שאנו מחשבין בו היום.

ודבר זה הלכה למשה מסיני הוא, שבזמן שיש סנהדרין קובעין על הראייה ובזמן שאין שם סנהדרין קובעין על חשבון זה שאנו מחשבין בו היום ואין נוקקין לראייה, אלא פעמים שיהיה יום שקובעין בו בחשבון זה הוא יום הראייה או קודם לו ביום או אחריו ביום, וזה שיהיה אחר הראייה ביום פלא הוא ובארצות שהן למערב ארץ ישראל.

ומאימתי התחילו כל ישראל לחשב בחשבון זה, מסוף חכמי תלמוד בעת שחרבה ארץ ישראל ולא נשאר שם בית דין קבוע, אבל

ולא לחכמים מסוימים ואותו בית דין קבוע ממשיך להתקיים גם אם דייניו התחלפו, אם כן לאותו בית דין יש לו סמכות לקדש חדשים ולעבר שנים גם אם כל הדיינים שהיו בזמן נתינת רשות כבר הלכות לעולמם ובאו במקומם דיינים אחרים. כי הרשות ניתנה לבית דין, ואותו בית דין קבוע ממשיך להתקיים. ולפי זה אפשר לומר יותר מזה שגם אם הסנהדרין חדלה להתקיים, הרשות שניתנה לבית דין לא נתבטלה. וזה מה שכתב הרמב"ם שם (פרק א' הלכה ג'): "ומאימתי התחילו כל ישראל לחשב בחשבון זה, מסוף חכמי תלמוד בעת שחרבה ארץ ישראל ולא נשאר שם בית דין קבוע", היינו שאותו בית דין קבוע יכול היה לקדש חדשים ולעבר שנים מכח הרשות שנתנה לו מן הסנהדרין בזמן שהסנהדרין היו קיימים. ועל פי זה מיושבת השגת הרמב"ן איך יכלו לקדש על פי הראיה בזמן שהסנהדרין כבר לא היו קיימים. והתירוץ פשוט, דכל עוד היה קיים בית דין קבוע יכלו לקדש על פי הרשות שנתנה להם בעת שהסנהדרין היו קיימים.

ג

והנה, המקור של ההלכה ברמב"ם (פרק א' הלכה ח') שאם לא הניח כמותו יכול לקדש גם בחוץ לארץ הוא הגמ' בברכות (דף סג ע"א) וז"ל הגמרא שם:

אמר רב ספרא, רבי אבהו הוה משתעי: כשירד חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ. שגרו אחריו שני תלמידי חכמים רבי יוסי בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטל. כיון שראה אותם, אמר להם: למה באתם? אמרו ליה: ללמוד תורה באנו. הכריז [עליהם]: אנשים הללו גדולי הדור הם, ואבותיהם

שמשו בבית המקדש, כאותה ששנינו: זכריה בן קבוטל אומר: הרבה פעמים קריתי לפניו בספר דניאל. התחיל הוא מטמא והם מטהרים, הוא אוסר והם מתירים. הכריז עליהם: אנשים הללו של שוא הם, של תהו הם. אמרו לו: כבר בנית - ואי אתה יכול לסתור, כבר גדרת - ואי אתה יכול לפרוץ. אמר להם: מפני מה אני מטמא ואתם מטהרים, אני אוסר ואתם מתירים? - אמרו לו: מפני שאתה מעבר שנים וקובע חדשים בחוץ לארץ. אמר להם: והלא עקיבא בן יוסף היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוץ לארץ? - אמרו לו: הנח רבי עקיבא, שלא הניח כמותו בארץ ישראל. אמר להם: אף אני לא הנחתי כמותי בארץ ישראל. - אמרו לו: גדיים שהנחת נעשו תישים בעלי קרנים, והם שגרונו אצלך, וכן אמרו לנו: לכו ואמרו לו בשמנו: אם שומע - מוטב, ואם לאו - יהא בנדוי. ואמרו לאחינו שבגולה: אם שומעין - מוטב, ואם לאו - יעלו להר, אחיה יבנה מזבח, חנניה ינגן בכנור, ויכפרו כולם ויאמרו: אין להם חלק באלהי ישראל. מיד געו כל העם בבכיה ואמרו: חס ושלום! יש לנו חלק באלהי ישראל. וכל כך למה? - משום שנאמר "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים". בשלמא הוא מטהר והם מטמאין - לחומרא, אלא הוא מטמא והם מטהרין, היכי הוי? והא תניא: חכם שטמא - אין חברו רשאי לטהר, אסר - אין חברו רשאי להתיר! - קסברי: כי היכי דלא נגררו בתריה. **והנה**, מדובר כאן על רבי עקיבא ועל חנינא בן אחי ר' יהושע שקדשו בחוץ לארץ, ושניהם היו חברי הסנהדרין ביבנה. לגבי רבי עקיבא, מפורש בגמרא סנהדרין (דף יז ע"ב)

הדין שיכול היה לקבוע חדשים מכח רשות שקיבל בשעתו אותו בית דין לקבוע חדשים מן הסנהדרין כנ"ל. ולכן יכול לקבוע חדשים בחוץ לארץ כחלק מבית הדין שבארץ ישראל, וכל עוד אין מי שמלא מקומו בבית דין נחשב הוא כחבר בית הדין.

והא דסתם הרמב"ם ולא הזכיר מפורש את התנאי דמיירי בחכם שבארץ היה חבר באותו בית דין ולכן אם לא הניח כמותו חברותו בבית דין מתקיימת, שני טעמים בדבר: א. מכיון שזה לא מפורש בש"ס, ודברים שאינם מפורשים בש"ס בדרך כלל נמנע הרמב"ם מלהזכיר. ב. משום שאין לתנאי נפ"מ למעשה, שהרי הסמיכה בטלה בזמן הזה. וגם אם יחדשו את הסמיכה בהסכמת חכמי ארץ ישראל כשיטת הרמב"ם (הלכות סנהדרין פרק ד' הלכה י"א ובפירוש המשניות מסכת סנהדרין פרק א' משנה ג' ובכורות פרק ד' משנה ג'), לא יוכלו לקדש חדשים על פי ראייה להלכה למשה מסיני שבזמן שאין סנהדרין, כלומר בית דין הגדול, אי אפשר לקדש חודשים על פי ראייה. וכמובן בזמן הזה בטל גם בית הדין שלאחר הסנהדרין, שקיבל מהם רשות לקדש על פי הראיה. ובית דין הגדול יתחדש רק בבוא מלך המשיח בב"א, כמו שכתב הרמב"ם (הלכות מלכים פרק יא הלכה א') ואז לא יהיה צורך לקבוע חדשים בחוץ לארץ.

ד

יותר מזה נראה לענ"ד, כי לעניין קדוש החודש כל החכמים שנשמכו בארץ ישראל מהווים חלק מאותו בית דין שקבל רשות לקבוע חדשים. ואולי הרמב"ם רומז על כך במה שמדגיש: (פרק א' הלכה ח') "ואם היה אדם גדול בחכמה ונסמך בארץ ישראל", דלכאורה

שהיה אחד מארבעה חכמים ביבנה שידעו שבעים לשונות. גם רבי חנינא בן אחי רבי יהושע היה מחבורת החכמים שביבנה, שהרי על המשנה בריש פרק מי שהוציאוהו (עירובין דף מא ע"ב): "מעשה שבאו מפלנדרסין והפליגה ספינתם בים, רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה הלכו את כולה, רבי יהושע ורבי עקיבא לא זזו מארבע אמות, שרצו להחמיר על עצמן", איתא בגמרא שם (דף מג ע"א): "והתניא: חנניא (בן אחי רבי יהושע) אומר: כל אותו היום ישבו ודנו בדבר הלכה, אמש הכריע אחי אבא: הלכה כרבן גמליאל בספינה, והלכה כרבי עקיבא בדיר וסהר". ואם כן היו שייכים לאותו בית דין שהיה יכול לקבוע חדשים על יסוד רשות שקבלו מסנהדרין של שבעים ואחד בזמן הבית. ואפשר לומר דמאחר ולא הניחו כמותם בארץ, בית הדין לא ויתר על חברותם בבית הדין אף שיצאו לחוץ לארץ מכיוון שלא היה מי שמילא את מקומם, ורק כאשר גדיים נעשו תיישים והיה מי שמילא את מקומם פסקו להיות כחלק מבית דין שבארץ ישראל. ועל כן כאשר קבעו חדשים ועברו שנים, עשו זאת כחלק מבית דין שבארץ ישראל שהוסמך לכך וקבל רשות מבית דין הגדול. ומובן על פי זה הא דבשעת אונס, כשאי אפשר היה לקבוע חדשים בארץ ישראל, יכולים לקדש חכמי אותו בית דין גם אם הניחו כמותם בארץ. כי לגבי קדוש החדש נחשבים כאלו לא הניחו כמותם בארץ, שהרי אלה שנשארו בארץ לא יכולים לקבוע מחמת אונס.

לפי זה אפשר לומר דמה שכתב הרמב"ם (הלכות קדוש החדש, פרק א' הלכה ח'): "ואם היה אדם גדול בחכמה וכו'" מיירי בחכם שבהיותו בארץ ישראל היה חבר בבית

מאי קמ"ל שנסמך בארץ ישראל, הרי אין סמיכה בחוץ לארץ, ואפילו אם היו הסומכים בארץ והנסמכים בחוץ לארץ אין סומכין (כדאיתא בסנהדרין דף יד ע"א). אלא כוונתו של הרמב"ם היא שנחשב כחלק של בית הדין בארץ ישראל. טעמו של דבר, כי כל עניין הסמיכה הוא כלשונו של הרמב"ם (הלכות סנהדרין פרק ד' הלכה ג): "מינוי הזקנים לדיינות", וניתן לומר דאמנם חברי בית דין הם אותם החכמים הקבועים לשבת באותו בית דין, כלשון הרמב"ם (הלכות סנהדרין פרק א' הלכה א'): "שופטים אלו הדיינים הקבועין בבית דין ובעלי דינין באים לפניהם". אך אף על פי כן, כל החכמים הסומכים מהווים חלק מבית הדין, ואסמכתא לכך ניתן לראות:

א. בדברי הרמב"ם הלכות ממרים (פרק ב' הלכה ב') -

בית דין שגזרו גזרה או תקנו תקנה והנהיגו מנהג ופשט הדבר בכל ישראל, ועמד אחריהם בית דין אחר ובקש לבטל דברים הראשונים ולעקור אותה התקנה ואתה הגזרה ואתה המנהג, אינו יכול עד שיהיה גדול מן הראשונים בחכמה ובמנין. היה גדול בחכמה אבל לא במנין, במנין אבל לא בחכמה, אינו יכול לבטל את דבריו, אפילו בטל הטעם שבגללו גזרו הראשונים או התקינו אין האחרונים יכולין לבטל עד שיהיו גדולים מהם. והיאך יהיו גדולים מהם במנין הואיל וכל בית דין ובית דין של שבעים ואחד הוא, זה מנין חכמי הדור שהסכימו וקבלו הדבר שאמרו בית דין הגדול ולא חלקו בו.

הרי דחכמי הדור מהווים חלק מבית דין ועל יסוד זה נחשב בית הדין כבית הדין הגדול

במנין.

ב. מדברי הרמב"ן בחידושו למסכת סנהדרין (דף לב ע"א):

זו ששנינו בפרק אחד דיני ממונות הכל מלמדין זכות וחובה, לא נתברר בגמרא ולא בפירושי הראשונים אם לענין המנין או שלא ישתקו אותו, אבל נראה לי שאפילו למנין נמנה עמהם, שהרי שנינו בפרק היו בודקין (מ' א') אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מעלין אותו ומושיבין אותו ביניהם, משמע שאם עמדו למנין נמנה כאחד מן הדיינים. ובודאי כשם שהוא נמנה לזכות [בדינין] נפשות כך הוא נמנה בין לזכות בין לחובה בדיני ממונות דהיינו מתני' דאחד דיני ממונות.

ובסיום ברורו בעניין זה כותב הרמב"ן וז"ל:

אבל מכלל כל הדברים עולה בידינו באחד מן התלמידים שמזכה שנמנה הוא במנין הדיינים לענין המחלוקת. ושמעינן מיהא דשלשה שישבו בדין שנים מזכין או מחייבין ואחד חולק עליהם, ותלמיד אחד או שנים מן השוק רואין דבריו של יחיד, אין אותו היחיד בטל במיעוטו, אלא הולכין אחר רוב העיר ואף על פי שאין רוב דיינים שישבו תחלה בדין זה.

ולכאורה הדברים תמוהים, איך ייתכן למנות

את החכמים בשוק, הרי הם אינם חלק מבית דין, ואחרי רבים להטות נאמר בבית דין דוקא? וע"כ צריך לומר דגם החכמים באותו מקום הם חלק מבית הדין.¹

1 בעניני צירוף הרוב לבית הדין, ראה בהרחבה בשו"ת שאילת דוד לר' דוד פרידמן מקארלין, בתחילת הספר: "מקור בית אב להלכה ודרכי ההוראה".

ואמנם באשר לחידושו של הרמב"ן שהולכים אחרי רוב חכמי העיר אף על פי שלא היו שותפים במשא מתן, נראה דהרשב"א בתשובה חולק (תשובות הרשב"א חלק ב' סימן קד, והובא בבית יוסף חו"מ סוף סימן יג), דכתב שם באמצע דבריו: "שאינן הולכין אחר הרוב אלא כשרבו המזכין על המחייבין, או המחייבין על המזכין, מתוך משא ומתן של כלם". אך מכאן אין להוכיח שהרשב"א חולק על הרמב"ן בעניין מעמדם של חכמי העיר כחלק מבית הדין. ואם כנים הדברים אתי שפיר דברי הרמב"ם הנ"ל דלא הזכיר את התנאי שאותו חכם שלא הניח כמותו בארץ היה חלק מבית דין שהיה מוסמך לקדש חדשים, דכל החכמים באותו זמן מהווים חלק מאותו בית דין קבוע שיכול לקבוע חדשים. אך גם אם לא נקבל את ההנחה שכל החכמים המוסמכים מהווים חלק מאותו בית דין, מכל מקום גדול הדור שלא הניח כמותו בארץ מסתבר ודאי שנחשב חלק מבית דין הקבוע.